

DE COPULATIVES I CLIVELLADES

MANUEL PÉREZ SALDANYA

Universitat de València
saldanya@uv.es

GEMMA RIGAU OLIVER

Universitat Autònoma de Barcelona
Gemma.Rigau@uab.cat

Keywords

clefts, pseudo-clefts, contrastive focus, informative focus, copular sentences

Paraules clau

clivellades, pseudoclivellades, focus contrastiu, focus informatiu, copulatives

Abstract

Clefts sentences are typically used to express contrastive focalization. They are historically related with equative copular sentences. Firstly, from the Cartographic Program, we schematically analyse the prominent features of clefts in contrast to other constructions with the verb *ésser*, mainly cleft sentences with informative focus and equative sentences. Secondly, it is confirmed that contrastive clefts sentences are absent in Old Catalan. However, some of their properties are gradually present in some copular sentences.

Resum

Les clivellades són construccions que s'empren típicament per expressar focus contrastiu i que procedeixen històricament de les copulatives identificatives. En aquest treball presentem, en primer lloc, les propietats més definitòries de les construccions clivellades i les diferenciem d'altres construccions pròximes amb el verb *ésser*, especialment de les copulatives identificatives. Tractem també les clivellades amb focus informatiu. Per a donar-ne compte partim de l'anàlisi cartogràfica de la perifèria esquerra oracional però simplificant-ne la formalització. En segon lloc, mostrem que en el català medieval no hi havia construccions pròpiament clivellades, però sí copulatives identificatives que progressivament van adoptar algunes de les propietats característiques de les clivellades i que van permetre, més tard, la formació de les clivellades.

A la Montserrat Batllori, que ha obert camins d'investigació ben suggestius i ha fet aportacions molt rellevants dins els estudis de sintaxi històrica de l'espanyol i el català

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball se centra en l'estudi de les construccions clivellades en català. A més de delimitar-ne les característiques bàsiques, s'apunten també algunes claus sobre el seu procés de formació com a construccions diferenciades de les oracions copulatives. En primer lloc, reflexionarem sobre les construccions clivellades del català contemporani i les distingirem de les copulatives que contenen un focus informatiu. Tot seguit, estudiarem aquestes construccions en el català medieval, que no disposava de la variació actual, si hem de jutjar per les dades obtingudes, i que, en sentit estricte, no disposava de construccions clivellades sinó de copulatives identificatives.

2. LES CONSTRUCCIONS CLIVELLADES DEL CATALÀ

En general, les construccions clivellades són considerades oracions compostes que contenen una subordinada finita, com ara una relativa a (1a). Notem que el contingut proposicional de la construcció clivellada es pot expressar també per mitjà d'un oració simple paral·lela sense el verb *ésser* ni el relatiu, com a (1b).

- (1) a. És la metgessa qui ens va donar la informació.
- b. Ens va donar la informació la metgessa.

Això no vol dir, però, que aquestes oracions siguin sinònimes. Encara que el contingut proposicional pugui ser el mateix (*donar la-informació a-nosaltres la-metgessa en-el-passat*), no ho és l'estructura informativa. En el seu ús més habitual, l'oració (1a) té un focus contrastiu, que recau sobre el sintagma *la metgessa*, i per això aquesta oració resulta adequada en un context de rèplica com el de (2).

- (2) —Ja sé que la informació us la va donar la infermera.
—No, és la metgessa qui ens va donar la informació.

En l'oració (1b) de més amunt el focus recau també en el sintagma *la metgessa*, però no es tracta d'un focus contrastiu —i més específicament correctiu—, sinó d'un focus informatiu i, per això, aquesta oració no és adequada en un context de rèplica com el de l'exemple anterior de (2), però sí com a resposta a una interrogativa parcial en el diàleg de (3).

- (3) —Qui us va donar la informació?
—Ens va donar la informació la metgessa.

Les construccions clivellades contenen tres constituents visibles: la còpula (*és* en l'exemple que estem comentant), el constituent clivellat o focalitzat (*la metgessa*) i l'oració subordinada. Aquesta, en català, pot ser una relativa lliure o semilliure o bé una subordinada amb el complementador *que*.¹ És lliure la relativa de (1a), reproduïda de nou a (4a), en què el relatiu és *qui* i no té cap antecedent. En canvi, és semilliure la relativa de (4b), en què el relatiu *qui* o *que* apareix precedit de l'article definit. La de (4c), finalment, està encapçalada per la conjunció *que*.

- (4) a. És la metgessa *qui* ens va donar la informació
b. És la metgessa {*la qui* / *la que*} ens va donar la informació
c. És la metgessa *que* ens va donar la informació

Aquestes construccions es qualifiquen de clivellades perquè un dels constituents oracionals queda focalitzat i separat de la resta de l'oració.² El constituent clivellat pot ser un argument de l'oració, però també un adjunt del predicat. Si en els exemples anteriors de (4) el constituent clivellat és el subjecte, en els exemples següents s'identifica amb altres arguments o adjunts: amb el complement directe (5a), l'indirecte (5b), el complement de règim (5c), un adjunt locatiu (5d) i un adjunt causal (5e).

1 Sobre les oracions clivellades en català, vegeu Bonet i Sola (1986), Cuenca (1991), Sánchez Candela (2013), Solà (2002) i Vallduví (2002), entre altres.

2 Per a alguns autors, com ara Dufter (2009), són oracions clivellades les que admeten la desclivellabilitat (*decleftability* en anglès), això és, totes les oracions compostes que poden convertir-se, sense pèrdua de contingut proposicional, en una oració simple paral·lela sense la còpula ni el relatiu o subordinant *que*. En aquest treball no adoptarem, però, aquesta caracterització i considerarem que només són pròpiament clivellades les que expressen focus contrastiu.

- (5) a. És a la metgessa {a qui / que} estàvem buscant.
 b. És a nosaltres {a qui / que} ens va donar la informació.
 c. És de la metgessa {de qui / que} parlàvem.
 d. És allí {on/que} vam parlar amb la metgessa.
 e. És per la metgessa que ho vam saber.

Queden exclosos del clivellament els adjunts oracionals. Per exemple, el constituent clivellat pot ser una construcció causal amb *perquè* (6a), pel fet que aquestes causals poden funcionar com a adjunts de predicat, però no una causal amb *ja que* (6b), que funciona com a adjunt oracional (IEC 2016: § 33.4.1.3).

- (6) a. És perquè ens ho demanes insistentment que t'ho direm.
 b. *És ja que ens ho demanes insistentment que t'ho direm.

3. CLIVELLADES I PSEUDOCIVELLADES

En els estudis sobre les clivellades és habitual diferenciar les clivellades pròpiament dites de les anomenades pseudoclivellades. Aquestes darreres són, de fet, oracions copulatives identificatives que contenen un sintagma nominal i una oració relativa lliure, com ara a (7).

- (7) a. La metgessa és qui ens va donar la informació.
 b. Qui ens va donar la informació és la metgessa.

L'oració (7a) correspon a una copulativa identificativa canònica, mentre que (7b), anomenada pseudocopulativa inversa, correspon a una identificativa especificativa (o inversa). Des del punt de vista sintàctic, podem adoptar per a les oracions de (7) la proposta de Moro (1997) i considerar el verb copulatiu *ésser* com un verb d'elevació. Segons això, el verb *ésser* selecciona com a complement una oració reduïda (OR), que en el cas de les identificatives de (7) està formada per un sintagma nominal definit i una relativa lliure com s'indica a (8).

- (8) [*ésser* [_{OR} SN Relativa]]

Un d'aquests dos constituents de l'oració reduïda passa a la posició preverbal i l'altre apareix en la posició postverbal, com es mostra tot seguit d'una manera molt esquemàtica:

- (9) a. [SN [*ésser* Relativa]] (corresponent a (7a))
 b. [Relativa [*ésser* SN]] (corresponent a (7b))

Ara bé, parlarem de pseudoclivellades si les construccions de (7) s'usen com a estratègia per a introduir focus contrastiu. Així, (7a) serà pseudoclivellada només si *la metgessa* rep focus contrastiu com a (10a); és a dir, si aquest SN es mou a una posició de focus a la perifèria esquerra de l'oració. Ara bé, (7a) serà tractada com una copulativa identificativa si el focus és informatiu —i no pas contrastiu—, el qual pot recaure també sobre la relativa, com en (10b).³

- (10) a. La metgessa és qui ens va donar la informació, no la infermera.
 b. No coneixes la metgessa? La metgessa és qui ens va donar la informació.

Pel que fa a (7b) el SN postverbal pot ser interpretat com el rema —o focus informatiu— o bé com el focus contrastiu. Aquest darrer seria el cas de (11).

- (11) Qui ens va donar la informació és la metgessa, no la infermera

Des d'una perspectiva menys restrictiva, que no és la nostra en aquest treball, les oracions de (7) serien totes dues pseudoclivellades, independentment que en un cas s'utilitzin per a negar una informació que es donava com a vertadera i en un altre per a identificar una persona.

3.1. Clivellades contrastives

Fem atenció tot seguit a les construccions clivellades el primer constituent de les quals és el verb *ésser*. Les clivellades que contenen una relativa, com la de (1a), repetida a (12), poden ser considerades com un tipus especial d'oracions copulatives identificatives (Sánchez Candela 2013: 165).

- (12) És la metgessa qui ens va donar la informació.

Entre el SN i l'oració relativa lliure de (12) s'estableix una relació de predicació com la que hem vist a (8): la relativa expressa que hi ha algú que ens ha donat la informació, i el SN especificatiu fa referència a la metgessa. El fet que (12) doni a entendre que, contràriament al que l'interlocutor o altres persones podrien pressuposar, no hi ha cap altra persona que ens

3 Vegeu Sánchez Candela (2013), IEC (2016: §33.4.1.3) per a la concordança temporal en les pseudorelatives: *La metgessa és/fou qui ens va donar la informació*, *Qui ens donarà la informació és/serà la metgessa*.

hagi donat la informació no es deu a la relació de predicació entre aquest elements sinó a la posició que el SN *la metgessa* acabarà ocupant dins l'estructura oracional. Aquest fet provocarà que l'entonació sigui la pròpia de les oracions amb focus contrastiu.⁴ Ara bé, (12) també permet posar en primer pla el SN clivellat *la metgessa* sense que l'oració comporti un sentit contrastiu o corrector ni una entonació marcada com ocorre en l'exemple (13). En aquest cas, el SN aporta informació nova i és el rema oracional. S'utilitza, per tant, per a introduir focus informatiu.

- (13) —Qui us va donar la informació?
—{És / Va ser} la metgessa qui ens va donar la informació.

Tornem ara a les clivellades amb focus contrastiu. Una qüestió molt debatuda en els estudis sobre llengües romàniques és si les clivellades amb *que* poden ser considerades també identificatives. Veurem que, tot i que en certs contextos discursius costa de veure-hi una diferència semàntica clara entre una clivellada amb relatiu i una clivellada amb *que*, hi ha diferències en l'estructura sintàctica. Per dir-ho amb paraules de Sánchez Candela (2013: 165-166), una clivellada amb relatiu com la de (4a) —*És la metgessa qui ens ha donat la informació*— expressa una predicació identificativa, mentre que una clivellada amb *que*, com la de (4b) —*És la metgessa que ens ha donat la informació*— presenta una situació.⁵ Tot seguit, representem molt esquemàticament el comportament sintàctic d'aquests dos tipus de clivellades. Partim del fet que l'estructura bàsica d'aquestes oracions és diferent. A (14a), el verb *ésser* selecciona com a complement una oració reduïda, el subjecte de la qual és *la metgessa*. A (14b), en canvi, el verb *ésser*

4 Prosòdicament, l'element focalitzat es pronuncia amb un to alt, que baixa a la síl·laba posttònica, mentre la resta de l'oració es desaccentua. Per al contorn entonatiu d'aquestes construccions, vegeu IEC (2016: §33.4.1.3).

5 Tant les clivellades que contenen una relativa com les clivellades amb *que* poden aparèixer en oracions declaratives afirmatives o en declaratives negatives, com mostren els exemples següents (on *que* no ha de ser interpretat com un pronom relatiu que encapçali una relativa restrictiva modificadora de *metgessa*):

(i) a. És la metgessa qui/que ens va donar la informació.
b. No és la metgessa qui/que ens va donar la informació.

En les construccions clivellades, la subordinada conté informació pressuposada, informació que el parlant dona com a vertadera i que no es pot veure afectada per operadors oracionals com la negació de (ib). Per això, la diferència en la polaritat només incideix sobre el constituent clivellat, que és, segons el cas, el constituent que s'assevera o el que es nega.

selecciona una oració completiva encapçalada per *que*.⁶ En tots dos casos, però, el verb selecciona una subordinada: en el primer cas, una oració reduïda (OR) i, per tant, amb un complementador defectiu, i en el segon cas, una subordinada completa o sintagma complementador (SC).

(14) a. [[És]_{OR} [la metgessa] [qui ens ha donat la informació]]

b. [[És]_{SC} que la metgessa ens ha donat la informació]]

Tant en un cas com en l'altre el SN *la metgessa* és constituent de la subordinada, però per tal d'obtenir valor informativament contrastiu s'haurà de traslladar a una posició funcional de focus. Inspirant-nos en les propostes de Belletti (2012, 2015), entre altres, per al francès i l'italià, podem postular que el verb copulatiu d'aquestes oracions selecciona una subordinada amb focus contrastiu, que es troba en l'oració reduïda, entesa com una subordinada defectiva. En aquesta subordinada defectiva falten, concretament, les posicions perifèriques de l'esquerra oracional de Força, Tòpic o Finitud (vg. Rizzi 1997). La subordinada, però, està dotada d'una posició de Focus. És en aquesta posició que es desplaça el SN *la metgessa* de (14a), com també s'hi desplaça el mateix sintagma de (14b) dins de la subordinada amb la conjunció *que*. Vegem-ho a (15).⁷

(15) a. [[és]_{OR} [_{Foc} la metgessa] [~~la metgessa~~] [qui ens ha donat la informació]]

↑

b. [[és]_{SC} [_{Foc} la metgessa] [_{Fin} que ~~la metgessa~~ ens ha donat la informació]]

↑

Les estructures de (14) i de (15) ens mostren dues vies de focalització contrastiva per clivellament en català. Cal tenir present que si una oració aparentment clivellada apareix com una interrogativa total —és a dir, si és una pregunta sobre el valor de veritat del contingut oracional— o com una exclamativa, el sintagma postverbal, *la metgessa* a (16), no podrà rebre

6 Recordem que el verb *ésser* és un verb inacusatiu, un verb que no selecciona argument extern i que si apareix amb un subjecte gramatical és perquè aquest procedeix de la seva subordinada.

7 El SN ratllat indica la posició bàsica de l'element desplaçat a Focus.

la interpretació de focus contrastiu.⁸ L'operador interrogatiu o exclamatiu d'aquestes oracions és incompatible amb el de focus contrastiu.

- (16) a. És la metgessa qui/que ens va donar la informació?
 b. És la metgessa qui/que ens va donar la informació!

3.2. Clivellades no contrastives amb *que*

Fins aquí hem parlat sobretot del focus contrastiu, o corrector, però també de focus informatiu en clivellades amb una relativa. Veurem ara alguns casos de clivellades no contrastives amb *que*.

a) Els exemples més clars de clivellades sense focus contrastiu són els de les clivellades que poden caracteritzar-se de cohesives (Prince 1978; Sánchez Candela 2013: 167). Es tracta de construccions en què el constituent clivellat conté una anàfora que reprèn un element del discurs previ per donar-li continuïtat en el discurs o la conversa. Pensem, per exemple, en el fragment següent de Pompeu Fabra:

- (17) Era l'època en què hom preferia a les formes verbals *valer, venir, tenir*, les formes *valdre, vindre, tindre*, i alguns àdhuc insinuaven *sebre* per substituir *saber*; l'època en què nasqueren formes com *etat, metallúrgia, ambient, greutíssim. És llavors que* es generalitzà el *quin* amb què es tractà de reemplaçar l'adjectiu relatiu *qual* (*La filla del teu amic amb la quina parlàvem*), *quin* que ara tenim prou treballs a bandejar de la llengua escrita.
 (Pompeu Fabra, *L'obra de depuració del català*, 1925, CTILC)

En aquest exemple, Fabra es refereix a les preferències per determinades variants lingüístiques que es donen en un determinat moment i és aquest moment el que s'identifica amb el tema discursiu i respecte al qual es va aportant informació nova. La informació nova s'introdueix inicialment amb construccions no clivellades (*Era l'època en què...; l'època en què...*) i finalment amb una clivellada (*És llavors que...*). La clivellada s'utilitza, per tant, com a estratègia per reprendre el tema discursiu amb un pronom o adverbi anafòric, i per a aportar informació nova per mitjà de

8 Una interrogativa com *És la metgessa i no la infermera qui ens va donar la informació?* només potser una pregunta eco. El mateix s'observa en les identificatives interrogatives. No és possible que el SN *la metgessa* rebi interpretació de focus.

(i) a. Qui ens va donar la informació és la metgessa?
 b. La metgessa és qui ens va donar la informació?

la subordinada. El focus no és contrastiu ni recau sobre el constituent clivellat, sinó informatiu i recau sobre la subordinada. Per tant, ara l'element clivellat no ocupa la posició de focus, com passa a (15b), sinó la posició de tema (o tòpic) de què està dotada la subordinada seleccionada pel verb copulatiu. Donem a (18) altres exemples de clivellades cohesives.

- (18) a. Una volta'ns comparegué acompanyant a un jove amich y paisá seu, tocat de tisis qui desitjava consultar a un metje de Barcelona: y al veure'ls junts era ben difícil endavinar qui dels dos tenia mes necessitat dels serveis del senyor doctor. *Fou en aquella ocasió que* trobantnos al taller fotogràfic del amich Mariezcurrena, vaig donarli entenent de retratar-se.
(Josep Roca i Roca, *Memoria biogràfica de Joaquim Maria Bartrina y d'Aixemús*, 1916, CTILC)
- b. Sovint emprem el tacte, el gust i l'olfacte, i aquests sentits fins i tot tenen un paper clau en la consideració global del fenomen comunicatiu, encara que avui gairebé són per a nosaltres uns perfectes desconeguts. *És per això que* voldria aturar-me un xic, ara, en l'espai de les olors, és a dir, en el mode operatori olfatiu.
(Sebastià Serrano, *Signes, llengua i cultura*, 1980, CTILC)
- c. Contemplant aquell museu d'anatomia, els meus coneixements geogràfics s'enriqueixen considerablement. *És allí que* vaig aprendre el sentit del curs dels rius, la descripció dels golfes i l'exacta conformació de les grans erupcions terràquies.
(Pere Calders, *Cròniques de la veritat oculta*, 1955, CTILC)

Properes a les construccions de (18) trobem les pseudoclivellades de (19), en què l'element anafòric precedeix el verb *ésser*.

- (19) a. Els nous reis d'Egipte, que devien molt a l'apuig grec, pagaren el deute ajudant cada enemic del Gran Rei i cada rebel contra la seva autoritat. *Ells foren que* donaren asil a l'almirall i a l'estol de Cirus després de Cunaxa, i enviaren blat a Agesilau quan envaí l'Àsia Menor
(Carles Riba, *L'antic orient*, 1920, CTILC)
- b. Com va poder l'alçà, i després de molts esforços aconseguí aposentar-lo en el banquet de popa. *Llavors fou que* en Boi Delit s'adonà que la barca feia aigua i comprengué que ja no era possible la salvació.
(Josep Maria Folch i Torres, *Les aventures d'en Boi Delit o el braçalet de Marciana*, 1927, CTILC)
- c. Visc en el cim més alt de l'encontrada, fent penitència pels meus grans pecats. I *allí fou que* el pecador vingué.
(Josep Maria Folch i Torres, *El més petit de tots*, 1922, CTILC)

- d. L'idioma és ferment de pobles. *Per això és que*, si el perdem, ni amb diners ni amb treballs, ni amb suades ni amb canons, podrem mai recuperar-lo
(Ricard Aragó i Turón, *El llibre de les dones*, 1917, CTILC)

Avui dia aquestes oracions poden resultar més o menys naturals segons els casos. Per exemple, és forçat si *que* apareix en lloc d'un pronom relatiu (19a). És més natural, en canvi, si apareix en lloc d'un adverb relatiu, com *quan* (19b) o *on* (19c). I és l'opció més natural si apareix en lloc d'un sintagma com *per què*, *pel que* o col·loquialment *per lo que* (19d).

b) Hi ha encara una altra construcció que aparentment és una clivellada però que, en realitat, té un significat presentacional. Es tracta de la resposta de (20a). Aquesta construcció està emparentada amb l'anomenada pseudorelativa o relativa predicativa de (20b), en què *que vol entrar* predica del SN *el teu gos*.

- (20) a. —Què és aquesta fressa? —És el teu gos que vol entrar.
b. —Què és aquesta fressa? —Hi ha el teu gos que vol entrar.

El SN *el teu gos* a (20) no rep interpretació de focus contrastiu —o correctiu. Noteu que l'entonació d'aquestes oracions no és la que correspondria a *És el teu gos que vol entrar i no el meu*, en què *el teu gos* sí que rep focus contrastiu. A més, com en el cas de les relatives predicatives amb *haver-hi* o amb determinats verbs de percepció,⁹ les relatives en oracions presentacionals formades amb el verb *ésser* només poden predicar d'un SN que s'interpreti relacionat amb l'argument extern del verb subordinat i no pas amb un complement, encara que sigui un SN. El SN clivellat de (21), relacionat amb complement directe del verb subordinat, només pot rebre interpretació contrastiva.

- (21) a. És la meua mala sort que lamento.
b. Va ser l'escala de dalt que vaig escombrar.

L'estructura de les oracions amb significat presentacional és diferent de la de les clivellades amb focus contrastiu (vg. §3.1). Segons Belletti (2015), el SN *el teu gos* de (20a) es desplaça a la posició característica dels subjectes postverbals que en llengües com el català reben interpretació nova o remàtica. Aquesta posició és la d'especificador de la categoria funcional

9 Com en *Veig el teu gos que vol entrar*, que té un sentit pròxim a *Veig que el teu gos vol entrar*.

verbal (Sv) que domina el SV.¹⁰ L'estructura molt esquemàtica de (22), corresponent a (20a) —*És el teu gos que vol entrar*—, mostra que el SN s'ha desplaçat a l'especificador de Sv de la principal mentre el verb *ésser* es desplaça a la categoria temps (T):

(22) [[_T és] [_{Sv} el teu gos [SV és [~~el teu gos~~ que vol entrar]]]

c) Més intrigants encara resulten les interrogatives parcials anomenades clivellades o reforçades. Tot i la seva estructura complexa, aquestes construccions no aporten focus contrastiu o correctiu. En les preguntes de (23), com en les paral·leles a les de (24), el focus d'atenció és un operador interrogatiu que apareix a la perifèria oracional.

- (23) a. Qui és que vol més xocolata?
b. On és que haurem d'anar?

- (24) a. Qui vol xocolata?
b. On haurem d'anar?

A (23) el focus de la pregunta queda separat del predicat amb què es relaciona pel verb copulatiu *ésser* seguit de *que*. Aquestes construccions són molt freqüents en alguns parlars del català, com ara en els parlars balears. En altres, en canvi, no ho són tant i queden restringides a alguns elements interrogatius (IEC 2016: § 34.2.3.3) i a contextos negatius (*Qui és que no ho sabia?*).

4. LES CLIVELLADES EN EL CATALÀ ANTIC

Centrem-nos ara en el clivellament en català medieval. Els estudis que han abordat aquestes construccions des d'una perspectiva històrica generalment

¹⁰ En el programa minimalist s'ha postulat que l'estructura oracional conté categories funcionals (no lèxiques) com T (temps), que expressa les propietats temporals i aspectuals de l'oració, i C (complementador), que es desplega en nodes que expressen força, focus, tema (o tòpic) i finitud. A aquestes categories funcionals s'hi afegeix la de *v* (verb petit) com a categoria que domina el verb i els seus arguments, és a dir, el SV. És, per tant, una categoria funcional més baixa en l'estructura que les anteriors i s'ha relacionat amb l'expressió de la causativitat o de la veu passiva. A més, d'acord amb Belletti (2004), aquesta categoria pot disposar de posicions que expressen propietats relacionades amb el discurs, com ara les de tòpic, rema o focus informatiu.

adopten una caracterització poc restrictiva i consideren que són clivellades tant les construccions que s'utilitzen per a introduir un focus contrastiu, que recau sobre el constituent clivellat, com les copulatives identificatives que contenen un focus informatiu. Aquesta perspectiva no exclou, però, que es puguin diferenciar les construccions clivellades més prototípiques de les menys prototípiques. De fet, el que es pot observar històricament és l'aparició progressiva de propietats que allunyen aquestes construccions de les que copulatives identificatives que contenen un sintagma nominal anteposat a la còpula i una relativa amb focus informatiu.

Notem, en aquest sentit, que a diferència de les copulatives, les construccions més típicament clivellades són les que tenen còpula inicial, un constituent clivellat que no necessàriament ha de ser un sintagma nominal i que s'identifica amb el focus contrastiu i una subordinada encapçalada per la conjunció *que*. Aquestes propietats definitòries de les clivellades més prototípiques no es documenten al mateix temps i es van consolidant al llarg de la història del català. El que es documenta, en general, en els textos medievals són les construccions més típicament copulatives, però ja s'hi pot constatar algun dels canvis que conduiran a l'assoliment de les propietats característiques de les clivellades més prototípiques. Tot seguit presentarem les característiques de les construccions medievals. També aportarem, quan convingui, exemples de textos de l'edat moderna.

a) En el català antic, com ja ocorria prèviament en llatí (Löfstedt 1966; Gorla 2013) i es constata en altres llengües romàniques medievals (Pérez Saldanya 2021), hi ha dos tipus de construccions força recurrents que podrien semblar pseudoclivellades tot i que no ho són en sentit estricte. En un cas, el constituent enllaçat amb la relativa mitjançant el verb *ésser* és un interrogatiu, i en l'altre un sintagma amb un element anafòric. Exemplifiquem els dos casos amb un fragment del *Tirant*:

- (25) Digau-me, senyora, per vostra noblesa, *¿qui és aquell qui* mereix ésser digne de portar corona de emperador sinó Tirant? *Qui és aquell qui* és mereixedor de ésser vostre marit sinó Tirant? E vós, senyora, teniu lo be en les vostres mans e no-l voleu pendre. [...] *Aquest és lo que* vostra altesa ha mester, que us sàpia guardar de mal a vós e tot lo imperi, e-l sàpia defendre e augmentar axí com fa. *Aquest és aquell qui* us farà cercar tots los racons de la cambra, adés tota nua, adés en camisa.

(Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, 1490, CICA)

Aquí les interrogatives de (25) són copulatives identificatives i s'empren com a preguntes retòriques, això és, preguntes pragmàticament marcades que contenen una asseveració encoberta. Les construccions copulatives declaratives amb un element anafòric, per la seva banda, s'utilitzen com a mecanisme de cohesió textual, ja que reprenen un element aparegut en el discurs precedent, en aquest cas el cavaller Tirant, per donar-li continuïtat com a tema discursiu i per afegir la informació nova que s'expressa mitjançant la subordinada relativa. El constituent inicial s'identifica, per tant, amb el tema i la relativa amb el focus informatiu.

b) Són molt pocs els exemples medievals en què es pugui considerar que el focus recau sobre l'element avantposat i els que hem trobat no tenen sempre una lectura clara. Notem que es tracta d'exemples en què aquest constituent estableix un contrast amb altres elements implícits o explícits en el discurs previ (26a-b), o en què el constituent destacat s'acompanya de l'adverbi focal d'exclusió *sol* (26c).

- (26) a. e fé tot so que·t vules, segons la tua maleza, e veuràs-me mils poderós,
per la vertut de Déu, dementre tu·m turmentaràs, que *tu no és, qui·m*
turmentes

(*Vides de sants rosselloneses*, f. XIII, CICA)

- b. Molt poch se'n cura / de tal erència / la decendència, / cert, masculina; *la*
femenina / és *qui* s'atura / la diablura / qu'ella·ls lleguà.

(Jaume Roig, *Spill*, 1460, CICA)

- c. e dix: «Tot hom viu ab tu; *yo sol són qui* no pusc viure devant tu.»

(Sant Gregori, *Diàlegs*, 1340, CICA)

c) Les propietats esmentades no són, però, les úniques que aquestes construccions comparteixen inicialment amb les copulatives típiques. Com ocorre en qualsevol altra copulativa, en els textos més antics el constituent del qual es predica és necessàriament un sintagma nominal que funciona com a subjecte gramatical del verb *ésser*. És el que trobem en els exemples medievals analitzats fins ara i en els següents:

- (27) a. E *aquest rey fo qui* renuncià al ius patronat de son regne.

(Pere Tomic, *Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*, 1438, CICA)

- b. Certes, jo dic veritat, e *vós sós aquella qui* m'havets feta despuncellar ma filla e m'havets feta venir a gran vergonya e deshonor

(*El cavaller i l'alcajota: un procés medieval*, 1410, CICA)

- c. Los ja perduts *vós sou la qui*-ls empara
(*Trobes en labors de la Verge Maria*, 1474, CICA)

d) Com mostren els exemples anteriors, la relativa inicialment només es construeix amb pronoms relatius i pot ser lliure (27a) o semillliure (27b-c). En aquest darrer cas, el relatiu apareix precedit inicialment pel demostratiu de llunyania usat sense valor díctic (27b) i més tardanament, sobretot a partir del segle xv, també per l'article definit (27c). Si el relatiu és neutre, la relativa és semillliure i es construeix inicialment amb el demostratiu *ço* (28a) i a partir sobretot de la segona meitat del xv, amb l'article *lo* (28b).

- (28) a. Et *açò és ço que* volem que fassats per nós.
(Ramon Muntaner, *Crònica*, 1352, CICA)
- b. —*Açò és lo que* yo tant desijava.
(Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, 1490, CICA)

Inicialment queden exclosos de les relatives els adverbis *on*, *quan* i *com*, però no els sintagmes preposicionals amb un pronom relatiu. En aquest cas, la relativa també és inicialment semillliure com mostren els exemples de (29) avall. En general va precedida del demostratiu de llunyania (29a), encara que a partir de la segona meitat del xv, en el moment en què l'article es fa més habitual en les relatives semillliures, també es documenta algun cas amb article (29b) (Martínez & Pérez Saldanya en premsa):

- (29) a. Segons doctrina de tots los doctors, sapiau que *Jesuchrist és aquell per lo qual* havem aquesta gràcia de Déu.
(Sant Vicent Ferrer, *Sermons* IV, c. 1445, CICA)
- b. y *açò-s* prova per la barca que s'esculpia ab ell, perquè *sols Noé és lo a qui* s'atribuïx la barca y fusta, y no a sos fills.
(Pere Antoni Beuter, *Primera part de la Història de València*, 1538, CICA)

Els exemples en què la relativa no va precedida de cap determinant són poc freqüents i només els hem documentat en textos de l'edat moderna:

- (30) Esta és la Bàrbara bella que tot lo món tant aclama? *Aquesta és a qui* la fama li diu divina donzella?
(*Comèdia famosa de la gloriosa verge i màrtir Santa Bàrbara*, 1703, CIGCMod)

L'aparició d'aquest tipus de construccions és segurament la que acabarà provocant que l'element anteposat deixi de ser necessàriament un sintagma nominal i pugui ser un sintagma preposicional o un adverbi, d'acord amb

la funció desenvolupada pel relatiu. En textos de l'edat moderna ja es documenten construccions amb elements no nominals com mostren els exemples següents:

- (31) a. *y a este temps és quant se aixua la partida de la Costera per a llaurar-se y sembrar-se*
 (Albalat i son siti, XVIIIa, CIGCMod)
- b. Estos, de ordinari, se acostumen donar en Predicadors, perquè *allí és a hon* sol arribar la relíquia quant se fa de nit.
 (Juan Baptista de Valda, *Llibre de les assistències i funcions*, 1662, CIVAL)
- e) Pel que fa a l'anteposició de la còpula pròpia de les clivellades, només l'hem documentada en contextos que afavoreixen l'anteposició del verb al subjecte. Es tracta, concretament d'oracions negatives, com la de (32a), i de construccions afirmatives amb reforç focalitzador, com el predicat *ver és* de (32b).¹¹
- (32) a. No *só yo aquell qui* hé perdut lo comptat d'Albí ni lo ducat de Macedònia, que no és vostre.
 (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, 1490, CICA)
- b. Ver és que *só yo aquell qui* per haver solàs les nits llibres, en fer vos serveys [sic], aquelles arribí cerca de vostre palau, y les dos voltes feu armes.
 (*Història de les amors de Paris e Viana*, c 1499, CICA)

No és fins l'època contemporània que les clivellades amb còpula inicial apareixen en contextos sintàctics que no afavoreixen l'aparició postverbal del subjecte i assoleixen un cert grau de fixació i de freqüència.

f) Pel que fa a la conjunció *que*, hi ha de manera continuada exemples medievals que podrien interpretar-se com el precedent de l'ús de *que* de les clivellades. Es tracta d'interrogatives parcials reforçades (vg. § 5.3):

- (33) a. E lo pretor dix a Sent Fabià: —*Qui és que* no sàpia que Crist vos aya enseiyada la art de fer encantamens!—.
 (*Vides de sants rosselloneses*, f. XIII, CICA)

11 A vegades la construcció negativa també va reforçada per un element focalitzador:

(i) Lo diable respòs: —*Verament no és* aquest aquell a qui jo diguí los peccats, car aquest jamés no peccà ni féu mal (*Exemples*: 148)

L'anteposició de la còpula també es habitual en oracions interrogatives totals amb la relativa en posició final, com les de

(ii) —*És aquest lo qui* féu testimoni contra sa mare e la féu morir en presó? (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, CICA)

- b. *Qui és que* no s'espavent cant vén a la fin, con no sàpia quina sentència resebrà de sos fetz, qui seran subtilment jutjat?
(Sant Gregori, *Diàlegs*, 1340, CICA)
- c. On, con nostro senyor Jesuchrist ach tant a fer e a sostenir per so que donàs pus perfetament a home salvació, *qui és que* per vertut que age pusque abastar a salvació?
(Ramon Llull, *Doctrina pueril*, xiv, CICA)
- d. *Qui és que* no hage oït com en Lacedemònia les mullers d'alguns presos e condemnats a mort, per tal que poguessen estorcre lurs marits, entrassen de nits en la presó per escusa de pendre lur comiat.
(Bernat Metge, *Lo somni*, f. xiv, CICA)
- e. —Ara nos covendrà a totes ésser catives ligades ab forts cadenes. ¿*Qui serà que de nosaltres* vulla haver mercé?
(Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, 1490, CICA)

Aquestes oracions no tenen l'estructura de les interrogatives copulatives identificatives amb un interrogatiu parcial, tot i que puguin coincidir amb les identificatives de (34) en el fet que són preguntes retòriques que no busquen identificar un element concret del discurs.

- (34) a. Mas *qui serà qui* pusca, ab uls exuts, la mort de Senta Paula recomtar?
(*Vides de sants rosselloneses*, f. XIII, CICA)
- b. —Senyor vezcomte —dix Tirant—, dexem star axò. Car, ¿*qui és aquell qui* tan altament haja encativat son cor que·l pugua desligar de la presó en què stà?
(Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, 1490, CICA)
- c. —Senyor, *qui és lo qui* m'incrimina de cars de tració? Yo só açí per defendre mon dret, ma honor e fama.
(Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, 1490, CICA)

Notem que no és estrany que en una mateixa obra apareguin construccions amb relatiu i construccions amb *que* (*Vides*, *Tirant*). Ara bé, aquest *que* no pot ser analitzat com a relatiu perquè el relatiu *que* no s'emprava en català en les relatives lliures.

A més de les combinacions del tipus *qui és que*, el subordinant *que* també es combina amb interrogatius o exclamatius no nominals des del final de l'edat mitjana, moment en què aquests interrogatius i exclamatius comencen a documentar-se en les interrogatives parcials reforçades, com mostren els exemples de (35). Notem, que en aquests casos, el subordinant *que* s'empra en lloc dels relatius adverbials, com *quan* (35a,b) i *com* (35c),

i en lloc de relatiu precedits de preposició en funció d'adjunt oracional (35d).

- (35) a. ¡O, *quant serà que* regaré les galtes / d'aygua de plor ab les làgremes dolces!
(Ausiàs March, *Poesies*, 1^a m. xvi, CICA)
- b. O senyor Déu! E *quant serà que-t* mostres?
(Ausiàs March, *Poesies*, 1^a m. xvi, CICA)
- c. Passar puch, donchs, sens honestat offendre, / mostrant virtut, com res no
cast no vull; / si bé l desig no casta penss'acull / no-m trop en punt que res
pens de vós pendre; / sos moviments negú pot esquivar / —servents no
són de nostre franch juhý—; / donchs, *com serà que* jo fuja de mi?
(Ausiàs March, *Poesies*, 1^a m. xvi, CICA)
- d. *Per què és que*-ls mals hòmens viuen y envellixen y trumphen en bens y
riquees?
(Jeroni Conques, *Llibre de Job*, xvi, CICA)

Si la interpretació que hem fet dels exemples anteriors és correcta, quedaria per explicar encara per què el subordinant *que* apareix primer en aquest tipus d'oracions interrogatives i com passa després a les clivellades. La primera pregunta es pot relacionar amb el tipus de construcció que s'obté si s'empra el relatiu. En aquest cas, pot tenir-hi a veure el fet que el relatiu resultaria redundant i cacofònic, ja que tindria la mateixa forma que l'interrogatiu i tots dos apareixerien separats únicament per la còpula: *qui és qui, quan és quan, per què és per què*. La segona pregunta s'ha de relacionar segurament amb canvis de caràcter analògic. Una vegada introduït el *que* en les interrogatives parcials, es generalitzaria més endavant, ja en el català modern, a les oracions declaratives amb element contrastiu. En aquest cas, el primer element oracional és la còpula, ja que no hi ha cap interrogatiu que l'hagi de precedir. L'element que es trasllada és constituent de la subordinada encapçalada per *que*.

5. CONCLUSIONS

En aquest treball hem fet un repàs de les clivellades del català i dels diferents tipus de construccions que els són properes, a la vegada que hem fet una primera aproximació a l'aparició de les construccions relacionades amb el clivellament en català medieval. La consulta dels corpus ens ha mostrat que les clivellades prototípiques són relativament recents. No hi ha

construccions clivellades pròpiament dites en el català antic. El que trobem són construccions copulatives identificatives, que presenten inicialment les propietats esperables en una copulativa. Sols de manera progressiva s'introduiran innovacions que van acostant progressivament aquestes construccions a les clivellades més prototípiques; això és, a les que tenen la còpula inicial i s'utilitzen com a estratègia per a introduir focus contrastiu. Aquestes poden dur com a constituent clivellat un sintagma nominal amb funció de subjecte gramatical, però també altres sintagmes (preposicionals, adverbial, determinades subordinades) amb funció de complement o adjunt, i presenten com a darrer constituent una subordinada amb el complementador *que*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Belletti, Adriana. 2004. Aspects of the Low IP Area. Dins Luigi Rizzi (ed.). *The Structure of CP and IP. The Cartography of Syntactic Structures*, vol. 2. Oxford / New York: Oxford University Press, 16-51.
- Belletti, Adriana. 2012. Revisiting the CP of *Clefts*. Dins Günther Grewendorf i Thomas Ede Zimmermann (eds.). *Discourse and Grammar: From Sentence Types to Lexical Categories*. Berlin / Boston: De Gruyter Mouton, 91-114.
- Belletti, Adriana. 2015. The Focus Map of Clefts: Extraposition and Predication. Dins Uri Shlonsky (ed.), *Beyond Functional Sequence: The Cartography of Syntactic Structures*. Oxford: Oxford University Press, 42-59.
- Bonet, Sebastià i Joan Solà. 1986. *Sintaxi generativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Cuenca, Maria Josep. 1991. *L'oració composta (II): la subordinació*. València: Universitat de València.
- Dufter, Andreas. 2009. Clefting and Discourse organization: Comparing Germanic and Romance. Dins Andreas Dufter i Daniel Jacob (eds.), *Focus Clefting and Background in Romance languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 83-121.

- Goria, Eugenio. 2013. Towards a taxonomy of Latin cleft sentences. *Journal of Latin Linguistics* 12:2, 147-172.
- Institut d'Estudis Catalans (IEC). 2016. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Löfstedt, Bengt. 1966. Die Konstruktion *c'est lui qui l'a fait* im Lateinischen. *Indogermanische Forschungen* 71, 253-277.
- Martínez, Caterina i Manuel Pérez Saldanya. En premsa. Els relatius i les oracions de relatiu. Manuel Pérez Saldanya, Josep Martines, Gemma Rigau i Jordi Antolí (eds.) *Gramàtica del català antic*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Moro, Andrea. 1997. *The raising of predicates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pérez Saldanya, Manuel. 2021. De las copulativas identificativas a las construcciones hendidas. *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 48, 1-25.
- Prince, Ellen F. 1978. A comparison of wh-cleft and it-cleft in discourse. *Language* 54, 883-906.
- Rizzi, Luigi. 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. Dins Liliane Haegeman (ed.), *Elements of Grammar*. Dordrecht: Kluwer.
- Sánchez Candela, Noèlia. 2013. «És quan dormo que hi veig». Aproximació a les construccions de clivellament en català. *Llengua i literatura* 23, 157-192.
- Solà, Joan. 2002. Les subordinades de relatiu. Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya (dirs.), *Gramàtica del català contemporani*, vol 3. Barcelona: Empúries, 2455-2565.
- Vallduví, Enric. 2002. L'oració com a unitat informativa. Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya (dirs.), *Gramàtica del català contemporani*, vol 3. Barcelona: Empúries, 1221-1279.

Corpus

- [CICA] Joan Torruella (dir.), junt amb Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines. *Corpus Informatitzat del Català Antic*. <http://cica.cat/>
- [CIGCMod] Josep Martines i Vicent Martines (eds.). *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern* (en procés). ISIOC-IVITRA, Universitat d'Alacant.
- [CIVAL] Acadèmia Valenciana de la Llengua. *Corpus Informatitzat del Valencià*. <http://cival.avl.gva.es/>
- [CTILC] Institut d'Estudis Catalans. *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*. <http://ctilc.iec.cat/>